

Populism i antikens Rom

Moderna teorier och äldre politik

Johan Vekselius

Populism in ancient Rome – modern theories, politics, and Roman antiquity

This essay applies theoretical approaches concurrent in political science and sociology to ancient Roman politics. Thus, it assesses two hypotheses. Firstly, that modern theories can further our understanding of Roman politics. Secondly, that the endeavour helps us appreciate populism as a contemporary concept and phenomenon. Theoretical schools current in scholarship are discussed; populism as discourse, ideology, discursive frame, strategy, and performance, before conceptualising a combination of the performative and discursive frame perspectives as a working framework. In the essay's second half, Roman political history is discussed through the lens of populism theory. It is shown that popular representation was a constant factor during the Republic, a vector, in a political system where expansion brought with it demands for representation that could be politicized with populist politics, rhetoric, and performances. The Empire inherited this popular vector that the emperor needed to respect as long as the Empire was centred on the city of Rome. The essay suggests the potential of populist theories when applied without normative prejudices.

Populism i antikens Rom?

”Populism i antikens Rom” kan låta såväl passande som anakronistiskt. Populism kan föra tankarna till latinets *populus* och den romerska republikens popularer (och optimater, se diskussion nedan). Samtidigt är populism ett begrepp som är påtagligt samtida och som har kommit att karaktärisera politik och samhällsdebatt i ett drygt decennium. Definitionen av begreppet är dock omdiskuterad och konsensus saknas om *vad* populism egentligen är. Problemet kring definition är relaterat till diskussioner om *vem* som är populist. Oklarheten är också normativ: för västeuropeiska liberaler är populism något

Johan Vekselius är fil. dr i antikens kultur och samhällsliv med anknytning till Svenska Institutet i Rom.
E-post: johan.vekselius@gmail.com

negativt som hotar den liberala demokratin; i Syd- och Nordamerika kan populism förstås som en progressiv kraft för social, ekonomisk och politisk rättvisa, samtidigt som vänsterintellektuella i Europa kan betrakta populism som en postmaterialistisk mobiliseringsgrund.

Efter denna inledning görs en kort exposé över historiska populismer från sent 1800-tal till nutid. Därefter introduceras teoretiska perspektiv på populism, vilka sedan sammanförs i en operationalisering. Detta teoripaket tillämpas i essäns andra del på antikens Rom, från kungatid, över republiken till kejsartid. Syftet är dels att undersöka populismens genus, dels dess fruktbarhet. Detta görs genom att pröva om det hjälper oss att förstå och förklara aspekter av antikens Rom.

Ett problem som måste omnämnas är att begreppsapparaten som används för att förstå populism är influerad av antiken – begrepp som demokrati, republik, *demos*, *populus*, plebejer, demagog, är alla hämtade från antiken. Vidare har senare aktörer, från antiken ända till våra dagar, tagit intryck av antikens Rom; bröderna Gracchus, Caesar och kejsare har utgjort exempel och modeller. Antika författare skrev medvetet i syfte att bidra med lärande exempel för eftervärlden, varför antik litteratur och historia alltid har varit bra att tänka med. Antiken är således inte neutral i relation till moderna teoretiska koncept. Perioden behöver följaktligen förstås på basis av empiriska källor och inte med utgångspunkt i teoretiska antaganden vilka riskerar att leda till cirkelresonemang.

Historiska populismer

Populism uppstår som begrepp under 1800-talets sista decennium i sydvästra USA och *The People's Party*, också kallat *Populist Party* eller *The Populists* (Hicks 1933; Hofstadter 1955; Kazin 1995; Jäger 2021). Partiet appellerade till jordbrukare, småföretagare och en reforminriktad medelklass och var emot storföretagen och finanserna. Därefter har tämligen olikartade politiker kategoriserats som populister i USA: George Wallace, guvernör i Alabama, presidentkandidaterna Pat Buchanan, Ross Perot och Sarah Palin, samt den libertarianska *Tea Party*-rörelsen, och nu senast Donald Trump. På den liberal-progressiva sidan återfinns Huey Long, guvernör och senator för Louisiana under 1930-talet, rörelsen *Occupy Wall Street* och Bernie Sanders. Sydamerika förknippas starkt med populism (de la Torre 2010, 2017) – från Juan Perón i Argentina över Alberto Fujimori i Peru till bolivariansk populism och Hugo Chávez i Venezuela till Jair Bolsonaro i Brasilien har brokig populism i olika former kommit att karaktärisera politik i Sydamerika under efterkrigstiden.

I den gamla världen kan narodnikerna (av *narod*, "folk"), aktiva i Ryssland under andra halvan av 1800-talet, betraktas som de första populisterna. De utgjorde en urban rörelse som romantiserade den ryska landsbygden. Lite

senare är George Boulanger som under 1890-talet utmanade den tredje franska republikens eliter genom att mobilisera militära och urbana grupper (Irvine 1989). På den franska populistiska högerkanten kan nämnas Pierre Poujade, aktiv under 50-talet och stödd av småföretagare och arbetare, och senare, Jean-Marie Le Pen och *Front National*, efterträdd av dottern Marine som döpte om partiet till *Rassemblement National*. Som populistisk vänster kan räknas Jean-Luc Mélenchon och *France Insoumise*. Efter murens fall, finanskrisen och migrationskrisen, växte populistiska partier upp runtom i Europa. I Grekland och Spanien vann populistiska vänsterpartier, *Syriza* respektive *Podemos* framgångar – båda inspirerade av vänsterpopulistisk teoribildning i Laclaus anda (se nedan). *Der Linke* i Tyskland kategoriseras ibland som vänsterpopulistiskt. I Västeuropa har populistiska partier vunnit framgångar genom att kombinera migrations- och anti-etablissemangskritik. Viktor Orbán i Ungern och Jarosław Kaczyński i Polen leder partier som är populistiskt illiberala medan antikorrupsionspartier har gjort sig gällande i Slovakien och i Rumänien.

Bedömare skulle inte vara överens om de listade exemplen, vilka ger för handen att vitt skilda politiska aktörer kategoriseras som populistiska. Noterbart är att populism förefaller att bli relevant vid socioekonomiska skiften och kriser som aktualiserar förväntningar på bättre representation av befolkningsgrupper och deras krav: vid urbanisering och industrialisering, under mellankrigstidens kriser, vid efterkrigstidens modernisering, efter kommunismens fall, på grund av upplevt demokratiunderskott i EU, samt i samband med finans- och migrationskriserna.

Forskningshistorik

Det akademiska intresset för populism koncentrerades länge till *The Peoples Party* i USA. Historikern Richard Hofstadter i *The age of reform* analyserade företeelsen och satte tidigt den i samband med senare amerikanska populister (1955, se också 1963 och 1965). Den första stora internationella konferensen om populism arrangerades år 1967 och publicerades med titeln *Populism: its meaning and national characteristics* (Ionescu & Gellner 1969). En annan milstolpe är Margaret Canovans *Populism* (1981) som presenterar sju olika sorters populism. Det akademiska intresset för populism ökade stadigt fram till millennieskiftet för att accelerera kraftigt under 2010-talet. Forskare har noterat partikulariteten och regionaliteten inom forskningen och brottas aktivt med definitioner, teorier och söker metodologiska angreppssätt för att underlätta komparativa studier och generaliseringar. I det följande diskuteras de intressantaste forskningsperspektiven.

POPULISM SOM DISKURS

Ernesto Laclau (främst 1977; se även 2005) har med Chantal Mouffe (Laclau & Mouffe 1985) förstått populism utifrån ett postmarxistiskt perspektiv som en diskurs i vilken populisterna angriper "maktblocket", det vill säga eliten eller etablissemangen, i folkets namn. Folket är diskursens nod, men finns inte som ett empiriskt fenomen utan är en diskursiv, formell och konstituerad företeelse. Populisten konstituerar folket genom att artikulera och samordna olika gruppers otillfredsställda krav och förväntningar. Sålunda skapas "en kedja av likhet" mellan gruppernas krav, vilket tillsammans blir folket i diskursen. Folket är en *empty signifier*, en företeelse som pekar på många betydelser, men vars innehåll är obeständigt och kan fyllas med innehåll beroende på sammanhang. Populisten, också en *empty signifier*, blir ett "tomt kärl" som fylls med förväntningar och krav som kommer till uttryck i en antagonistisk relation till eliten. Modellen bygger i sin rena form inte på politiskt eller ideologiskt innehåll utan på formell och strukturell logik.

POPULISM SOM DISKURSIV RAM

Paris Aslanidis (2016, 2018) har byggt ut Laclaus diskursiva synsätt på populism med Erwin Goffmans (1974) koncept ramanalys (*frame analysis*). Ramar fungerar som scheman som kognitivt ordnar vår förståelse av världen, gör den begriplig och meningsfull. I politiska sammanhang diagnosticerar ramar problem, implicerar lösningar och mobiliserar. Ramanalys lämpar sig väl för populism i det att populisterna mobiliserar genom att använda schematiska kategorier, enkla orsakssamband och en manikeistisk världsåskådning som indikerar problem och lösningar. För populisterna ger ramen den formella strukturen att det goda folket har förrått av eliten och att en folklig politisk mobilisering är lösningen på det upplevda problemet. Att politiker använder ramar är okontroversiellt och sammantaget framstår den populistiska ramen som en ram bland andra ramar, såsom socialistiska, liberala eller konservativa, och inte som ett särfall.

POPULISM SOM IDEOLOGI

I Västeuropa är den dominerande förståelsen av populism ideologisk eller idémässig (Mudde 2004; Müller 2016; Mudde & Kaltwasser 2017). Förhållningssättet förknippas med Cas Mudde som anser att populism "är en ideologi som menar att samhället är uppdelat i två homogena och antagonistiska grupper, "det rena folket" mot "den korrupta eliten" (Mudde 2004: 543). Den ideologiske populisterna anser att folket är suveränt, odelat och homogent, samt att dess generella vilja (*volonté générale*) skall genomföras. Motsättningen är moralisk då eliten har förrått folket. I praktiken är emellertid sociala, ekonomiska, kulturella och etniska identiteter grundläggande för konstruktionen av folk och elit. Populism består enligt synsättet åtminstone av två underordnade

koncept: folkcentrism och antielitism (Rooduijn et al. 2014). Som ideologi betraktat är populismen ”tunn”, såsom Freedon (2003, jämför 2017) förstår ideologier. Detta då populism inte har några ideologiskt betingade positioner inom politik- och policyområden utöver konfliktdimensionen mellan folk och elit. Populism skulle därför vara en ideologi som kopplas på andra ideologer som socialism, nationalism, konservatism eller liberalism.

POPULISM SOM STRATEGI

Baserat på sydamerikansk politik betraktar Kurt Weyland (2001, 2017; se också Roberts 1995, 2006) populism som en organisatorisk strategi, i praktiken en typ av ledarskap: ”som en politisk strategi med vilken en personalistisk ledare söker eller utövar makt baserat på direkt, oförmedlat institutionaliserat stöd från ett stort antal, huvudsakligen oorganiserade, följare” (Weyland 2001: 14).¹ Handlingar är avgörande, inte ord och tankar, samtidigt som relationen mellan ledare och följare (folk) anses central. Enligt detta perspektiv är det *en* ledare, ofta med karisma, som agerar fritt utan att begränsas meningsfullt av institutioner, såsom partier, militären, offentliga organ eller korporativistiska institutioner. Vidare förstås populism som icke-ideologisk och opportunistisk, då populisterna inte avstår inflytande på grund av ideologisk renlärighet, något som skiljer populisterna ifrån nationalisterna, fascisterna och nazisterna.

POPULISM SOM UPPTÄDANDE

Pierre Ostiguy (2009, 2017, se också Moffit 2016; Ostiguy et al. 2021) tar fasta på att populism behöver iscensättas och praktiseras, och definierar populism som en typ av uppträdande eller politisk stil. Enligt Ostiguy anlägger populisterna en ”låg” stil som blir en direkt och medveten kontrast till elitens ”höga” uppträdanden. Ostiguy diskuterar tankegångarna i termer av Pierre Bourdieu (1977, 1984) och *habitus*, samt Norbert Elias (2012) om hur självkontroll med tiden blir ett normativt uttryck för status i ”civilisationsprocessen”.

Uppträdanden kan vara höga och låga i två dimensioner: sociokulturellt och politisk-kulturellt. En aktör kan vara hög i en dimension och låg i den andra. I den sociokulturella dimensionen handlar det om grad av självkontroll, förfining, manér och elegans – hur man talar, går, äter, betar sig och klär sig – kort sagt hur man för sig. Eliten är förfinad, korrekt, kosmopolitisk och internationellt gångbar. Mot detta höga beteende uppträder populisterna lågt med ett nativistiskt, direkt, personligt, ohysat, och obildat uppträdande – tillspetsat uttryckt folkligt. Den politisk-kulturella dimensionen handlar om korrekthet, formalitet, och institutionaliserat agerande gällande normer, processer och institutioner inom en politisk kultur. Följsamhet till politisk-kulturella normer och regler representerar således en hög stil – vi tänker igen på internationellt

1 Alla översättningar är författarens egna.

aktiva politiker. Populisten betar sig lågt i det att han lägger fram provocerande och uppseendeväckande förslag som bryter mot accepterade normer, praktiker och procedurer. Populistens medvetet låga agerande är därmed folkligt – populistiskt – inte bara i den meningen att det är icke-elitistiskt, det är också ett uttryckt som anspelar på, representerar, iscensätter och förkroppsligar folklighet och folket.

Antaganden och operationalisering

Operationaliseringen består i huvudsak av en kombination av populism som diskursiv ram och populism som uttrycks i uppträdanden. Den primära konfliktdimensionen, ramen, för populism förstås som en politiserad antagonism mellan folk och elit som stödjer sig på uppfattningar om folkets suveränitet. Aktörer behöver höja sig över enskilda gruppers intressen och identiteter för att vi skall kunna tala om ett folk och därmed om populism. I politiska sammanhang innebär detta att olika gruppers krav kanaliseras mot något, låt vara om det är en person, parti eller någon annan rörelse som representerar dessa mot makteliten. Det performativa perspektivet förklarar hur folket, populisterna och dess motpol, eliten, artikuleras och konstitueras i praktiken med sociokulturellt och politisk-kulturellt låga respektive höga uppträdanden.

I vilken utsträckning föreställningar om ett folk finns och den relativa agensen hos ledare och följare kan antas variera. Här handlar det dels om krav och förväntningar finns (mer eller mindre uttalade) innan populisterna artikulerar och länkar dem, dels om förekomsten och betydelsen av kopplingar, dels vertikala (mellan ledare och följare), dels horisontella (mellan följare sinsemellan). Ju starkare den vertikala komponenten, desto mer sannolikt att det folkliga projektet beror på ledaren (samtidigt som auktoritärt styre ligger närmare till hands).

Vidare antas att populism kan förekomma i olikartade politiska system givet en viss storlek och samhällslig komplexitet så att det finns grupper vars otillfredsställda krav gentemot ett maktblock möjliggör konstruktionen av ett politiskt förfördelat folk. Detta i kontrast till forskare som är intresserade av modern populism och anser att företeelsen måste förstås utifrån dess historiska sammanhang, den liberala och parlamentariska demokratins utveckling efter andra världskriget och segern över nazismen och fascismen (Finchelstein 2019; Urbinati 2019). Härvid ligger inte nödvändigtvis en motsättning. Man kan hävda att modern populism måste förstås utifrån sina egna förutsättningar och samtidigt använda teoretiska insikter från det forskningsfältet för att bättre förstå den antika världen.

Populism i antikens Rom

UTGÅNGSPUNKTER

Antikens Rom utsträcker sig som politisk företeelse över mer än ett årtusende, från 700-talet f.Kr till 476 e.Kr i väst och till 1453 e.Kr i öst då Konstantinopel faller för de osmanska turkarna. Att vara heltäckande här är ogörligt, så ambitionen är att förmedla en yttre historisk och politisk ram och att göra några tematiska nedslag i illustrativa episoder och teman. Framställningen är därmed inledningsvis kronologisk och beskriver med hjälp av den teoretiska apparaten utvecklingen under kungatid och de republikanska perioderna. Därefter görs några tematiska fördjupningar i olika aspekter med ett fokus på senrepubliken. Framställningen blir sedan ånyo kronologisk då Caesar diskuteras innan en analys om populism under kejsartiden avslutar den här delen av essän.

För att underlätta framställningen görs några generella anmärkningar om Roms politiska system, framför allt såsom det fungerande under republiken, karaktärsdrag som i viss utsträckning ärvdes från kungatiden och levde vidare under kejsartiden. En för våra syften relevant egenskap var att det romerska folkets vilja uttrycktes direkt i församlingar. Medborgare röstade indelade i grupper där majoriteten av gruppen avgjorde gruppens röst. För beslut och val summerades antalet grupper i församlingen. Rom hade därmed drag av att vara en direktdemokrati. Till detta drag kan läggas att folket, *populus*, ägde formell suveränitet under republiken. Endast folkförsamlingar stiftade lagar och valde statens viktigaste ämbetsmän. Mot detta stod senatens auktoritet och ämbetsmän, vilka var de som sammankallade och talade inför församlingar, samt kunde tillåta talare vid *contiones*, torgmöten, en viktig kommunikativ kontext (Pina Polo 1996). Alla ämbetsmän hämtades från eliten, även folktribunerna. Vidare organiserades röstningsenheterna så att eliter gynnades, oavsett om de delades in på basis av förmögenhetsklass i *centuria curiata*, eller geografiskt i *concilium plebis* och *comitia tributa*. Enkelt uttryckt fördelades färre rika in i fler röstningsenheter oavsett organisationsprincip. Även om Fergus Millar (1998) på formell basis kategoriserade den romerska republiken som demokrati och inledde en ovanligt livlig debatt så anser majoriteten av forskare att det är att gå för långt (Hölkeskamp 2010, 2017; Mouritsen 2017).

KUNGATIDEN

Roms kungatid sträcker sig traditionellt från stadens mytologiska grundande år 753 f.Kr till 509 f.Kr och införandet av republiken. Bland våra viktigaste källor för det tidiga Rom återfinns Titus Livius, Dionysios från Halikarnassos och Plutarchos – aktiva ibland mer än ett halvt årtusende efter den period de skildrar. Vid sidan av den litterära traditionen finns svårtytt arkeologiskt material. Kungatiden, liksom den tidiga republiken, är ett omtvistat forskningsfält med oförenliga tolkningar om vad som är historiskt, exempelvis

om kungarna skall förstås som historiska eller om vi ska lita på beskrivningar av specifika episoder (jämför Carandini 2011; Wiseman 2008). För kungatiden och den tidiga republiken följs här vedertagna standardtexter, om något hålls tolkningen mindre långtgående än Cornell (1995) och Forsythe (2005).

Numera anser forskningen att den romerska staten länge var svagt institutionaliserad (Terrenato 2019). I stället var klaner (*gentes*), familjer och deras nätverk en viktig aktörsnivå på den italiska halvön. Dessa kunde flytta sig mellan städer och ha anförvanter utspridda i olika samhällen. Det är först framemot 400-talet f.Kr som staten och dess institutioner etablerar företräde så att klanerna och deras militära medel underordnas statsapparaten. Illustrerande exempel är den sabinska klanen *gens Claudia* som migrerade till Rom sent 500-tal f.Kr och blev en del av den statsbärande aristokratin för att senare utgöra den ena grenen av den julio-claudiska kejsardynastin, samt *gens Fabia* som förefaller ha bedrivit ett privat krig mot Veii under tidigt 400-tal f.Kr (Livius, *Ab urbe condita* 2.16, 2.46–50).²

Traditionen tillskriver Rom sju kungar under en period på 244 år. Det är för få kungar under för många år. Vidare är de långt senare beskrivningarna av perioden motsägelsefulla och ofta uppenbart anakronistiska. Det är därför inte meningsfullt att hålla någon av de sju kungarna som "historisk". Dock finns det en med tiden stigande sannolikhet att den historiska traditionen återspeglar historiska strukturer, institutioner och processer. Källorna indikerar att Rom hade en typ av valkungadöme där de ledande aristokratiska släkterna, patri-cierna (om vilka se nedan) föreslog en kung – enligt källorna inte en patricier och till synes vanligtvis någon med ursprung utanför Rom – som godkändes av folket. Existensen av en dylik församling skulle implicera en föreställning om folket som en politisk och sociokulturell entitet. Även om det är ovetbart om hönan eller ägget kom först, uppstår med all säkerhet säkert en växelverkan mellan folkförsamlingar och en social uppfattning om ett folk utanför det politiska och konstitutionella sammanhanget. Hursomhelst, valkungadömet implicerar en uppdelning av elit och folk, samt en uppfattning om en folkvilja. Något som gav ett potentiellt utrymme för att framställa "folkliga" krav.

Populistiska drag kan skönjas hos den så kallade etruskiska kungadynastin under 500-talet f.Kr. Periodens materiella kultur karaktäriseras av urbanisering och vidlyftiga byggnadsprojekt i Rom – monumentaliseringen av *Forum Romanum*, *Cloaca Maxima* och templet tillägnat Jupiter Optimus Maximus. Utrikespolitiskt sker en militär expansion i närområdet. Införandet av *comitia centuriata*, som kom att ersätta den äldre *comitia curiata* (som vi vet lite om), associeras med kung Servius Tullius politiska reformer. Även om församlingen

2 Antika referenser hänvisar till numreringen som används i Loeb's utgåvor, se <https://www.loebclassics.com/>. De flesta utgåvor och översättningar, oavsett språk, använder samma numrering. För det aktuella ändamålet är översättningen och betydelsen av passagera inte problematisk.

såsom den beskrivs sannolikt är betydligt yngre, associerar traditionen Servius Tullius med vad som förefaller vara en breddad folklig politisk representation. Servius Tullius beskrivs också växla mellan elit och folk som maktbas (Glinster 2006). Sammantaget kunde en dylik expansiv politik ha gillats av breda folkgrupper men provocerat den aristokratiska eliten. Noterbart är att välkända analogier finns till det samtida Grekland där tyranner såsom peisistratiderna i Athen, Kleisthenes i Sykion, Polykrates på Samos, och Kypselos i Korinth framträdde ur eliten med folket som maktbas och vände sig emot sina ståndsfränder och etablerade tyrannvälden (se bidragen i Lewis 2006). Mot denna bakgrund kan fördrivandet av kungarna i Rom tolkas som en aristokratisk kupp mot kungen som nu ersattes med aristokratiska ämbetsmän. I Athen vid samma tidpunkt vinner folket en seger i och med demokratins införande. I Rom segrar snarare aristokratin medan folket framstår som förlorare; införandet av republiken innebar också att den dominerande konfliktytan blir den mellan patricier och plebejer.

DEN TIDIGA REPUBLIKEN

Den romerska republiken (ungefär 509–27 f.Kr) kan karaktäriseras av konflikter mellan vad som kan betecknas elit och folk. Den tidiga (509–287) och sena republiken (133–27) som delperioder definieras av dylika konflikter. Den tidiga republiken är en komplicerad historia och historiciteten är tveksam gällande det mesta fram till 300 f.Kr. Studier har visat att historiografin om perioden präglas av konflikter och teman som var angelägna för romare efter år 133 e.Kr och bröderna Gracchus (Wiseman 2008, 2009). Tillspetsat skulle vi kunna betrakta traditionerna om det tidiga Rom som en senrepublikansk diskurs (Smith 2006). Likväl reflekterar traditionen en uppfattning om reella processer – Rom är något helt ett annat 287 f.Kr än det var 509 – av territoriell expansion och sociopolitisk integration. Att detta innebar konflikter och omförhandlingar av makt är givet.

Patricier kan härledas ur *patres*, fäder och förefaller att under kungatiden varit adelssläkter som intog en politisk och religiös särställning. Med tiden förlorade de genom eftergifter politiska privilegier och beteckningen blev kring 300 f.Kr en företrädesvis social och religiös status. Patriciernas sociala och religiösa kapital kunde emellertid omsättas till ett oproportionerligt stort politiskt inflytande ända in på kejsartiden. Plebejerna definieras vanligen negativt som de romare som inte var patricier, men även detta begrepp är omdiskuterat. Populism blir ett relevant begrepp då plebejer representerar en del av befolkningen som inte tillhör eliten och vars intressen inte representeras tillfredställande inom det politiska systemet. Konflikterna under det tidiga Rom kretsar kring militärtjänstgöring, spannmålsförsörjning, fördelning av jord, tillgång till politiska och religiösa ämbeten, juridisk jämlikhet, skuldsättning och gäldsaveri (se diskussioner i Raaflaub 2005).

Slitningen mellan patricier och plebejer leder enligt den historiska traditionen till en serie kriser där plebejerna beskrivs lämna staden för att bege sig till en kulle eller höjd (varierar vilken beroende på kris och källa) som en slags protest eller strejk. De första kriserna sker enligt traditionen år 494 och 471 f.Kr. I kompromisserna skapas något som liknar en plebejisk stat i staten. Plebejerna inrättade en egen folkförsamling (*concilium plebis*) och folktribunatet (*tribunus plebis*). Med tiden fick folktribunerna långtgående kompetenser. De ledde den plebejiska folkförsamlingen och föreslog lagar (*plebiscitia*), samt åtnjöt *sacrosanctias* så att andra ämbetsmän inte fick bära hand mot dem. *Intercesso* innebar vetorätt mot i princip alla beslut i staten, och *ius auxilii* att plebejer kunde söka skydd hos dem mot andra ämbetsmän.

Plebejerna krävde nedskrivna lagar för att komma åt patriciernas monopol på rättskunskap. Lagarna kodifierades under oklara omständigheter mellan 452 och 449 f.Kr av ett decemvirat, ett kollegium på tio män. Kollegiet blev despotiskt och vägrade att avgå, vilket ledde till ytterligare en secession. Resultatet blev *De duodecim tabularum leges* som var tillgänglig för alla, men skvallrar innehållsmässigt snarast om ojämlikhet. Den därpå följande hållpunkten är 367 f.Kr och de licinsk-sextiska lagarna. Skuldsättning, landägande och politisk representation ingick i kompromissen då konsulsämbetet nu kanske öppnades för plebejerna. Efter detta följer en period av gradvisa kompromisser som öppnar de högsta ämbetena för plebejerna och senast år 287 f.Kr blir plebejiska lagar också bindande för hela staten, även patricier, med *Lex Hortensia*.

Den tidiga republikens konflikter måste sättas i samband med Roms expansion på den italiska halvön och stadens urbanisering. Processerna innebar ökad ojämlikhet och komplexitet involverande ett växande antal befolkningsgrupper. Utvecklingen satte det politiska systemet och den sociala strukturen under press då heterogena grupper behövde integreras politiskt, socialt och ekonomiskt. Integrationsprocessen till något som liknar ett "folk" i den romerska staten var ofta antagonistisk men hanterades länge med kompromisser i vilka eliten bevarade en allt svagare relativ särställning genom successiva eftergifter. Resultat blev en ny omformad elit bestående av både patriciska och plebejiska släkter, *nobilitas* – romare med konsuler (eller pretorer) som förfäder (Hölkeskamp 2020). Denna aristokrati kom att utvecklas till en ämbetsmannaaristokrati där status, *dignitas* och *fama*, berodde på innehav av ämbeten, vilka vanns i val på basis av militära segrar i samverkan med börd och politiska kontakter. *Honos* betyder talande nog både ämbete och ära. Under den mellersta republiken (287–133 f.Kr) lägger Rom först under sig den italiska halvön, Sicilien, Sardinien och Karthago, samt etablerar successivt herravälde över den iberiska halvön och den östra Medelhavs världen i en process som konsolideras under senrepubliken och tidig kejsartid.

En brygga in i senrepubliken är *gens Cornelii Scipiones'* två mest framträdande medlemmar. Scipio Africanus (236–183 f.Kr), för eftervärlden

känd som Hannibals överman, var den mest framträdande generalen under det andra puniska kriget (Scullard 1970). Som krigshjälte åtnjöt Africanus en betydande folklig popularitet och kunde riva sönder redovisningen av finanserna för kriget mot Antiochus III (kung av det seleukidiska riket) inför den senat han skulle svara för. Vid ett annat tillfälle ignorerade han en order att ställas till svars av tribuner genom att tala om segern över Hannibal och med folket i följe marschera till Jupitertemplet för att offra. Scipio Aemilianus (Africanus den yngre, 185/84–129 f.Kr), den äldre Africanus' barnbarn genom adoption, var också sin generations ledande och mest populära general och gick till historien som Karthagos förstörare (Astin 1967). Aemilianus lyckades bland annat bli vald till konsul för år 147 trots att han inte hade den lagstadgade åldern genom att hänvisa till folksuveräniteten. Båda scipionerna kunde bedriva militärpolitik trots senatens motstånd tack vare sina segrar och ett utbrett folkligt stöd. Scipionerna var patricier och sociokulturellt höga, men politisk-kulturellt låga på ett sätt, som vi skall se, som förebådar Julius Caesar.

GRACCHERNA OCH SENREPUBLICENS KRISER

Enligt traditionen förlorade Aemilianus popularitet när han år 129 vid ett tak inför folket förklarade att han ansåg att den mördade Tiberius Gracchus hade mött ett öde som han förtjänade. Tiberius Gracchus hade mördats år 133 f.Kr, ett år som både romarna och forskningen ser som brytpunkt och som förknippas med bröderna Tiberius och Gais Gracchus (Konrad 2006). Likt ett historiografiskt prisma påverkade de gracchiska episoderna historieskrivningen om den tidiga republiken som formades med kategorier relevanta år 133 och senare, samtidigt som händelserna kom att definiera konflikterna som utmärkte och bröt ner det republikanska statsskicket.

Scipio Africanus var bröderna Gracchus' morfar och Aemilianus var bror till Tiberius' fru. Bröderna Gracchus' far hade varit censor och tvåfaldig konsul. De tillhörde sålunda den yttersta eliten när Tiberius valdes till folktribun för år 133 f.Kr. Tiberius lade fram lagförslag om delar av jordägandet, vilket skulle omfördelas till plebejerna i föregivet syfte att stärka rekryteringsbasen till armén. Plutarchos (*Tiberius Gracchus* 8) förmedlar en anekdot om att Tiberius uppmuntrades till jordreformen av graffiti på väggar, portiker och monument (Morstein Marx 2012). Förslaget mötte starkt motstånd i senaten och veto lades in av en annan folktribun. Motståndet baserades på ekonomiska intressen och farhågor om att Tiberius skulle få en alltför stark politisk ställning. Tiberius lät avsätta den obstruerande folktribunen med en folkförsamling och drev där också igenom förslaget utan senatens stöd. Reformen finansierades genom att Tiberius lät folkförsamlingen hantera Attalus III:s testamentariska arv av konungariket Pergamon till Rom, trots att senaten enligt hävd hanterade utrikes- och finanspolitik. Tiberius lät sig sedan väljas om som folktribun. Till slut förlorade Tiberius stadsbornas stöd och det var möjligt för senatseliten

att mörda honom. Ett decennium senare lanserade hans yngre bror Gaius ett program som omfattade jordreform, kolonier, domstolar som skulle bemannas med riddare (en grupp under senatorer i status) och, måhända, romerskt medborgarskap till grupper på den italiska halvön. Gaius bygger en bred allians och appellerar till flera grupper: stadsbor, soldater, landsortsbor och icke-romare. Här ser vi ett försök att skapa och mobilisera en koalition bestående av grupper vars olika krav maktblocket inte förmår att tillfredsställa och som jämkas tillsammans i relation till en ledare. Även Gaius manövreras emellertid ut av politiska motståndare som förmår att bryta hans koalition, bland annat hade stads- och landsortsbor olika intressen. Också Gaius mördas av senatseliten, ledd av Lucius Opimius, som inledde förföljelser av Gracchernas följare och lät uppföra ett nytt tempel tillägnat *concordia* (endräkt). Budskapet uppskattades inte av folket, enligt Plutarchos (*Gaius Gracchus* 17) och en natt hade någon klottrat ”ett verk av galenskap byggde templet ägnat *Concordia*” – alltså ännu en episod där klotter uttrycker ”folkliga” uppfattningar.

Graccherna betar sig politisk-kulturellt lågt i det att de flagrant bryter med etablerade procedurer och institutioner. Att senatens godkännande inte inhämtades, övertagandet av utrikespolitik och statskassa, attackerna mot äganderätten, avsättningen av folktribunen, och återvalen till ämbetet representerade kränkningar av normer inom den politiska kulturen. Även om precedensfall och formell korrekthet kan diskuteras så gjorde man inte så. Graccherna tar fasta på folkets suveränitet och folkviljan och drog folktribunernas och folkförsamlingarnas formella maktbefogenheter till dess yttersta på bekostnad av senatens informella auktoritet.

Episoderna kring Graccherna slet upp ett sår som konfliktyta som republiken inte förmådde att läka, med populärer och optimater som kontrahenter. De förra använde folktribuner som kunde lägga in veto och föreslå lagförslag i församlingar där folket var de som röstade om lagar och utsåg ämbetsmännen, och hävdade sålunda folkets suveränitet. De senare såg sig som de bästa och främsta, av *optimus*, och stödde sig på senatens och ämbetsmannaaristokratiens överlägsna status och auktoritet. Slitningen såväl utnyttjades som katalyserades av militärdynaster som Marius, Sulla, Pompejus, Caesar, Crassus, Antonius och Octavianus-Augustus. Dessa kom att utnyttja en särställning tack vare den rikedom, prestige och makt som deras arméer och militära segrar skänkte dem. Liksom folktribuner tillhörde generalerna senatsaristokratin, och stödde sig ofta på tribuner för att genom folkförsamlingar få lukrativa kommandon och därefter land åt soldaterna trots ett ofta hårdnackat motstånd från senaten. Enkelt uttryckt led Rom av ett fragmenterat politiskt system där formella och informella maktbaser var luddigt fördelade mellan olika folkförsamlingar, folktribuner, senaten och dess ämbetsmän, och generaler. Systemet fungerade så länge den politiska kulturens normer där konkurrens reglerades av konsensus och kompromisser respekterades, men när aktörer drog konflikter

och maktmedel till sin spets blev konkurrensen patologisk och systemet oåterkalleligt destabiliserat (jämför Meier 1966; Gruen 1974; Brunt 1988; Morstein-Marx & Rosenstein 2006).

Som en *novus homo*, en uppkomling, dominerade Gaius Marius politiken på basis av militära framgångar under slutet av 100-talet f.Kr, och tog under en period hjälp av den radikala folktribunen Saturninus. Liksom bröderna Gracchus mördades Saturninus på senatens order. Att det var förbjudet att sörja och vårda Saturninus minne vittnar om popularitet (Flower 2006). En händelse som vi vet lite om, men som var av stor betydelse, var bundsförvantskriget 91–88 f.Kr. Den direkt utlösande orsaken var mordet på folktribunen Livius Drusus, som hade förslagit ett omfattande reformpaket som involverade bland annat land, domstolar och, mest kontroversiellt, medborgarskap till de italienska bundsförvanterna. Förslagen kan ses som ännu ett försök att bygga en större koalition genom att samtidigt tillgodose flera olika gruppers krav. Livius möter dock motstånd i delar av senaten och förlorar stadspblejernas stöd, vilka var ovilliga att dela med sig av sina privilegier. Kriget avslutas med en kompromiss där de italienare som lägger ner vapen i gengäld erbjuds medborgarskap. I och med detta växer staten Roms befolkning dramatiskt. Lucius Sulla, som hade utmärkt sig som en av de främsta generalerna under bundsförvantskriget, hamnade därefter i en maktkamp mot Marius och hans efterföljare. Sulla vann denna maktkamp, och stärkte därefter senatens ställning i det politiska systemet, samt begränsade folktribunernas vetorätt och förmåga att lagstifta. Sullas reformer rullades tillbaka under 70-talet. 60-talet kom att domineras av Gnaeus Pompejus och är för eftervärlden mest bekant för Catilinas sammansvärjning och Ciceros konsulat år 63.

Under 50-talet ser vi det första triumviratet, den politiska alliansen mellan Pompejus, Crassus och Caesar. Triumviratet använde Publius Clodius Pulcher, folktribun år 58, för att driva igenom lagar i deras intressen. Clodius beteende beskrivs som genomgående skandalöst och han var en självständig aktör som periodvis dominerade staden Rom med gatuvåld (Tatum 1999). Han lät sig adopteras från den högaristokratiska *Claudii Pulchri* till en plebejisk släkt för att kunna väljas till folktribun och fick då en adoptivfar som var yngre än vad han själv var – "Clodius" är en plebejisk variant av "Claudius". Som folktribun drev Clodius igenom en serie lagar: *Collegia*, religiösa och sociala sammanslutningar, blev nu ånyo lagliga. De utgjorde både ett politiskt kapital och ett våldskapital som möjliggjorde gängbildningar. Ämbetsmännens rätt att upplösa församlingar på grund av dåliga omen begränsades, tillsammans med censorernas förmåga att självsvådligt avlägsna senatorer från senaten. Spannmålsutdelningen blev nu gratis i stället för subventionerad. Ett annat förslag avsåg att utöka rösträtten för frigivna slavar. Clodius' agerande kan kategoriseras som populism då han använder oortodoxa organisationsformer, angriper elitinstitutioner som modererar folkviljan, samtidigt som han försökte

vigda det politiska deltagandet. Clodius mördas sedermera år 52 f.Kr. och i en stark symbolisk handling satte hans anhängare senatbyggnaden i brand som ett veritabelt likbål för Clodius (Flaig 2003).

År 53 f.Kr hade Crassus' död ökat slitningarna mellan Pompejus och Caesar, och år 49 gick Caesar över Rubicon och inledde den serie av inbördeskrig där Octavianus-Augustus många år senare står som den sist stående krigsherren. Innan vi diskuterar Caesar och kejsar Augustus med efterföljare lämnar vi den kronologiska framställningen och undersöker hur en populistisk diskurs kunde iscensättas under republiken, och då i huvudsak den sena republiken som vi kan säga mest om.

EN POPULISTISK DISKURS I ROM?

Valentina Arena (2012) identifierar två diskurser (hon talar själv om ideologier) under republiken: den ena folklig och förknippad med populärer, den andra konservativ och reaktionär och associerad med optimater. Den folkliga idéströmningen kan urskiljas från och med Graccherna. Dess ursprung härleds till det demokratiska Athen varifrån idéströmningen spreds via den grekiska världen i väst till Rom. Den folkliga diskursen höll folket som suveränt och odelat. Folkets vilja skulle omsättas direkt – i Roms fall kommer folkviljan till uttryck genom folkförsamlingar och folktribuner och gör detta i konflikt med en elit som agerar i ett egenintresse. Arena menar att denna politiska diskurs hade ett politiskt innehåll: en "aritmetisk rättvisa" där ekonomisk, juridisk och politisk rättvisa sågs som förutsättningar för *libertas*.

Den elitistiska diskursen betonade maktindelning mellan ämbetsmän, folkförsamlingar och senat, med den senare som överordnat organ. Vidare hålls folket och deras församlingar och ämbetsmän som en separat del av *res publica*, och som sådana kunde de olika delarna förslava den. Elitdiskursen är den gängse i den litterära traditionen och uttrycks, utöver i Cicero, hos både Platon och Aristoteles, men även hos historieskrivare som Polybius, Livius och Cassius Dio. Innehållsmässigt förespråkades en "geometrisk rättvisa", en elitism, där inflytande och rikedom fördelades efter förtjänst, samtidigt som äganderätten var central.

Resonemangen kan illustreras med *De re publica* (3.45–46), där Cicero låter sin samtalsdeltagare Scipio Aemilianus i den fiktiva dialogen attackera Gaius Gracchus för att denne försvarade sin politik med att *res publica* var folkets sak, *res populi*, och att det folket vill och gör således är rätt. Scipio vänder sig mot idén att staten styrs av massan, vars makt han menar blir tyrannisk, och endast representerar folket till namnet. Cicero låter sålunda i dialogen Scipio vända sig mot en tankefigur där folket konstrueras diskursivt och vars vilja är suveränt autokratisk. Scipio företräder en diskurs som är "anti-populistisk" på så vis att den ser staten som delad, både normativt och i praktiken, samtidigt som den underkänner den populistiska konstruktionen av ett folk.

Resonemangen indikerar existensen av en populistisk diskurs som kognitivt ramar in verkligheten. I det följande undersöks närmare hur denna diskurs uttrycktes i uppträdanden.

POPULISTISK RETORIK HOS SALLUSTIUS

Ciceros indirekta återgivning av Gaius Gracchus' retorik tillhör ovanligheterna. Ett hinder för att förstå populism i Rom är annars att våra källor vanligtvis skriver utifrån ett optimatperspektiv. Vidare tenderar romare att vara överens om grundläggande värden: *res publica* är överordnat allt, *libertas* är det överordnade "civila" värdet, och man ska agera i enlighet med förfädernas seder, *mos maiorum* – Robert Morstein-Marx (2004, 2013) talar om en ideologisk monotonitet i kontrast till Arena. Men vad republiken, frihet, folket, och förfäderna föreskrev – det kunde variera mycket.

Historieskrivaren Sallustius, själv aktiv *popularis* under sin tidiga karriär, är ett undantag. Han stödde den radikala folktribunen Clodius under 50-talet och skrev historiska verk, *Bellum Jugurthinum* och *Bellum Catilinae*, om krigen mot Jugurtha respektive Catilina, samt en i huvudsak förlorad narrativ historia, *Historiae*. Hos Sallustius finner vi tre tal av popularer (Rosenblitt 2016). I *Historiae* (1.55M), låter Sallustius Marcus Lepidus, som konsul, i skarpa ordalag attackera Sulla och efterföljare för att de hade beskurit folktribunatet. Lepidus menar att det romerska folket, som egentligen borde vara herrar över såväl världen som staten, numera är slavar likt krigsbyten. I *Bellum Jugurthinum* (31.1–29) argumenterar Gaius Memmius, folktribun 111 f.Kr, för att kung Jugurtha av Numidien skall kallas till Rom för att vittna mot delar av senatseliten som misstänktes konspirera med den numidiske kungen. Memmius menar att folket har behandlats som krigsbyten så att de vars lagar skulle vara suveräna och som borde vara världens härskare nu är slavar själva; passivitet implicerar fortsatt slaveri, mobilisering och kamp är förutsättningar för *libertas*. Sallustius' (*Historiae* fragment 13) tredje populistiske talare är Gaius Licinius Macer, vilken som folktribun år 73 f.Kr argumenterade för att återupprätta folktribunatets befogenheter. Resonemanget påminner starkt om Sallustius' andra popularer: Sullas anhängare hade tagit ämbeten likt krigsbyten och förslavat folket. Talen låter sig väl förstås som diskursiva ramar. Folket uppmanas att återta och utöva sin makt, dess formella suveränitet, i praktiken genom ett återupprättat folktribunat. Den antagonistiska fronten mellan folk och elit liknas vid ett krig mellan främmande stater; att härskas eller behärskas, att frukta eller fruktas – mobilisering är enda alternativet för folket i en retorik som ytterst handlar om hegemoni.

LÅGA UPPTÄDANDEN

Den romerska kulturen låter sig väl förstås med performativa angreppssätt (Flower 2004). Offentliga ritualer och ceremonier, i vid bemärkelse,

i samband med folkförsamlingar, domstolar, senatssammanträden, begravningar och triumftåg, men också mer vardagliga tilldragelser som morgonuppvaktningen och den därpå följande promenaden till forum var tillfällen för kommunikation då status och relationer skapades, bekräftades och utmanades. I en tid utan massmedia där man kommunicerade som i en stadsstat, förväntade sig romare att kunna läsa varandras kroppar, beteenden och känslor och utifrån det kunna tyda en mans karaktär och tankar, samt politiska orientering. Mer konkret har Anthony Corbeill (2004) identifierat två gångstilar, förknippade med optimater respektive popularer, motsvarande vad som här kallas höga och låga stilar. De kom till uttryck genom hur man gick, men också hur man talade, uttryckte känslor och förde sig i allmänhet. Tolkningen går utöver gångstil (Vekselius 2018). Med en hög stil uppträdde romaren värdigt, kontrollerat, lugnt, samt uttryckte centrala romerska värden och dygder såsom *dignitas*, *maiestas* och *gravitas*. Den låga stilen var hetsig, direkt, smutsig, rastlös och känslösam – den har kallats *levitas popularis*, ”folklig lättsamhet” (Yavetz 1969).

Självkontroll uttryckte distinktion och en särställning; att kontrollera sig själv var en förutsättning för att kontrollera andra och utöva makt. Ideologiskt motiverade romarna, närmare bestämt den romerske elitmannen, sin särställning genom överlägsen självkontroll, och det gentemot kvinnor, fattiga, slavar och icke-romare. Att som elit utmana den föreställningen med låga beteenden utgjorde ett potentiellt hot mot Rom och dess dominerande grupps anspråk på hegemoni (Vekselius 2018). Låga uppträdanden spelade delvis på dylika farhågor för retorisk effekt och för att kunna skapa handlingsutrymme. Utförda av en romare med hög status dolde eller minskade ett lågt uppträdande sociala, kulturella och politiska skillnader medan självkontroll accentuerade dem. Den romerska eliten hade således en balansgång att hantera.

Vi kan återvända till Gaius Gracchus för ett exempel. Plutarchos (*Tiberius Gracchus* 2) beskriver Gaius som en emotionell, intensiv, eldig och kraftfull talare, med en röst som kunde brista vid höga toner. Gaius var även den förste som gick fram och tillbaka på talarplattformen, *rostra*, med togan neddragen från axlarna. Cicero höll Gaius som en av Roms bästa talare och associerar bröderna Gracchus med tribunen Saturninus och menar att folket älskade dessa popularers namn, tal, ansikten och gång (*Pro Sestio* 105). Implikationen därav är att dessa popularer *qua* popularer hade en gemensam typ av utseende och uppträdande som var folkligt. Ett exempel kan hämtas från *De lege agraria* (1.23) där Cicero år 63 f.Kr argumenterar emot en jordlag som lagts fram av folktribunen Rullus:

Han [Rullus] var samtidigt den främste förespråkaren för jordlagen och vildare än någon av sina kollegor [i tribunämbetet]. Så snart han valdes, anlade han ett annorlunda ansiktsuttryck, talade med

en annan ton, gången förändrades och han klädde sig i trasor. Han var smutsig; nu med håret illa skött och ansiktet skäggigare. Ansiktsuttrycket och ögonen syntes utstråla tribunämbetets makt och hota Republiken.

Cicero ger uttryck för en kulturell förväntan på en koppling mellan politik, utseende och uppträdande; ansikte, röst, gång, temperament hår, skägg blev annorlunda när Rullus antog ämbetet. Allt detta i ett anlagt populistiskt paket, på tvärs mot vad som förväntades av en värdig aristokratisk elitpolitiker. Den påtagligt aristokratiske Calpurnius Piso representerade en omvänd utmaning för Cicero (*Pro Sestio* 19; *Ad Pisonem* 24; *De Officiis* 1.131). Enligt Cicero förde sig Piso för värdigt, gick för kontrollerat, var för seriös, utstrålade för mycket *gravitas*, och var för upprätt i ryggen! För Cicero innebar detta att Piso dolde en natur som egentligen måste vara usel, men artikulerar samtidigt för oss karaktären av ett högt uppträdande.

Det retoriska bruket av ärr illustrerar väl lågt och högt under republiken (Leigh 1995). Mest känd är Livius' (*Ab urbe condita* 2.23) beskrivning av en veteran från krigen under tidigt 400-tal f.Kr. Soldaten framträdde utblottad, smutsig och fattig, men hans ärr vittnade för åskådarna på forum om *virtus* i republikens tjänst. Synen skulle ha gjort intryck på plebejerna och är upprinnelsen till en secession. Liknande historier från den tidiga republiken kan vara ohistoriska, men vittnar om ärr som ett retoriskt uttryck i en populistisk diskurs. Cato den äldre, en *novus homo*, som nåde konsulatet under 100-talet f.Kr gick under valkampanjerna runt med bar överkropp och visade upp krigsärr och skröt gärna annars också om dem (Plutarchos, *Moralia* 276 C–D). Marius pekade på ärr på kroppens framsida som källa till nobilitet – inte avbildningar av förfäder (Sallustius, *Bellum Jugurthinum* 85.29). Fler exempel finns, men poängen torde vara klar. Ärran förankrar och bokstavligen förkroppsligar en populistisk diskurs i den romerska politiska kulturen. De uttrycker två överlappande aspekter av populistiska krav. För det första förmedlar ärrrens militära konnotationer att befälhavare utanför maktblocket och deras soldater borde belönas enligt förtjänst. För det andra kommunicerar ärr ett fysiskt och ekonomiskt armod hos dem som arbetar med sina kroppar. Gemensamt för dessa aspekter är kraven på erkännande: politiskt, militärt, socialt och ekonomiskt. Dessa krav framhävs genom att det kroppsligt låga, det trasiga och fysiskt smutsiga, ställs mot elitens höga och rena helhet.

REPUBLIKENS FALL OCH CAESAR

Julius Caesar representerar en brytpunkt för romersk historia och har varit en av de viktigaste referenspunkterna för receptionen av romersk politik. Placerar vi Caesar i hans historiska kontext (exempelvis Weinstock 1971; Meier 1995; Morstein-Marx 2021) blir han kanske inte övermänskligt transcendental

såsom han tenderar att framställas i populärkulturen, om han än framstår som en exceptionell personlighet. Kort uttryckt, vad Caesar bygger är en koalition som baserar sig på plebejerna i Rom, soldater, nyblivna medborgare, icke-romare; grupper vars krav inte representeras nog i den romerska statens politiska struktur. Främst är det eliterna i dessa grupper som vänder sig mot den existerande maktstrukturen. Med Caesar framträder en ledare som representerar dessa gruppers krav gentemot ett maktblock. Likt ett tomt käril blir Caesar en *empty signifier* i det att hans koalition länkar dessa grupper. Mordet på Caesar möjliggörs politiskt – i den meningen att mördarna tror att de skall komma undan med det och nå politiska mål – först när koalitionen spricker och Caesar förefaller att förlora stadsbornas stöd (Lintott 2009; Wiseman 2009; Morstein-Marx 2021). Caesars nydaning bestod i det utrymme för politisk förändring han skapade genom att inte respektera den politiska kulturens normer.

Sociokulturellt låg var Caesar ingalunda, snarare en förfinad patricisk snobb som arbetade i publiken vid underhållningsspel, vilket irriterade stadsborna. Om något fjärmade Caesars majestätiska tendenser mot slutet honom från grupper i folket. Däremot var Caesars politisk-kulturella beteende normbrytande. Hans tidiga karriär var präglad av tilltag i *popularis*-traditionen. Som ung höll han ett gravtal för sin faster Julia som hade varit gift med Marius och reste ånyo upp Marius segermonument som Sulla hade plockat ner. Caesar arrangerade även spel på en skala som hittills inte hade skådats. Som konsul inom triumviratet år 59 f.Kr lade Caesar fram lagstiftning, bland annat en populär jordreform som den fientligt inställda ämbetskollegan Marcus Bibulus obstruerade genom att se dåliga omen i skyn. Caesar kom att representera folkviljan och driva igenom reformerna trots att lagarnas legalitet kom att ifrågasättas. En av Caesars föregivna anledningar till att gå över Rubicon var senatens kränkande av två folktribuner som hade försökt lägga in ett veto i Caesars intresse (Julius Caesar, *Bellum Civile* 1).

Efter inbördeskriget förlorade Caesar stadsplebejernas stöd på grund av majestätiska tendenser (se senast Morstein-Marx 2021). Han lät fängsla folktribuner som agerade mot att någon hängde upp en diademkrans på en staty av honom (indikerande kungamakt). Caesar tillägnades väl många överdrivna ärebetygelser. Han vägrade resa sig för senaten när den skulle uppvakta honom, något som också retade (åtminstone delar) folket. Ett spektakel där Antonius försökte sätta en diademkrona på hans huvud skadade Caesars anseende, även om han vägrade att ta den på sig. Likaså ogillades det maktfullkomliga i att själv utse ämbetsmän i förväg som förberedelse till fälttåget mot Partherriket. Vidare ersatte Caesar en avliden konsul med en i sammanhanget obetydlig person trots att ämbetsperioden bara skulle bli en dag. Allt detta var politisk-kulturella provokationer mot en elit för vilken innehav av det högsta ämbetet var basen för status sedan århundranden, något som stadsbefolkningen kunde

anspela på. Graffiti uppmanade Brutus att komma ihåg att han var en Brutus (som sin anfader som fördrev den siste kungen och blev den förste konsuln). Valsedlar med de avsatta folktribunernas namn signalerade också folkligt missnöje och gav de sammansvurna incitament till att försöka mörda honom. Hade inte Marcus Antonius gravtal över Caesar svängt den folkliga opinionen mot mördarna, ledda av Brutus och Cassius, till fördel för Caesars anhängare, så kanske historien hade blivit annorlunda.

FOLKLIKA KEJSARE

Det var Caesars anförvant och arvtogare Octavianus, sedermera känd under ärenamnet Augustus, som kom att stabilisera Roms politiska system. Formellt avskaffade Augustus inte republiken. Tvärtom återupprättade han den 27 f.Kr med ett bevarat institutionellt ramverk bestående av folkförsamlingar, senat och ämbetsmän, om än med kejsaren i en både integrerad och överordnad roll. Även om kejsardömet var en monarki så var det inte av hellenistisk typ, modellerad på Alexander, med en gudalik och suverän monark. *Res publica* tillhörde inte heller monarken utan folket som representerades av kejsaren (Veyne 2003). Det romerska folket var medborgare, inte undersåtar. Kejsaren själv var likaledes en medborgare.

Det romerska kejsardömet vilade därmed på republikens institutioner som gav senatorer, riddare och ämbetsmän och församlingar social och politisk status, vilka i sin tur förlänade kejsaren politisk makt och social status (Winterling 2009). Kejsaren var formellt en senator och iklädde sig ofta konsulsämbetet. Understundom var han *ensor*, och innehade *tribunicia potestas* (folktribunens maktbefogenheter om än ej ämbetet). Ytterst vilade kejsarmakten på militära och finansiella resurser. Att dylika resurser i sig var nödvändiga men inte alltid tillräckliga fick Caesar och sedermera flera mördade kejsare erfaras. Kejsarens legalitet kunde ifrågasättas vilket klargörs av att ingen klar successionsprincip tillämpades (jämför bidragen i Gibson 2013, se också Flaig 1992). Kejsarens ställning kunde alltid ifrågasättas då det alltid fanns aristokrater som kunde hävda en mer nobel stamtavla.

Kejsaren var beroende av legitimitet, att hans position accepterades, i synnerhet av armén, senaten och folket (Veyne 1990; Flaig 1992). Senatseliten förväntade sig att hedras, behandlas med respekt, och att rådfrågas som den seniora institutionen, samtidigt som kejsaren inte skulle uppträda alltför överlägset senatorskollegerna. Soldaterna förväntade sig en duglig general som visade dem respekt och tillgodosåg deras materiella krav. Och så folket. Under den tidiga kejsartiden, precis som under republiken, var det plebejerna i Rom som symboliskt representerade folket då staden fungerade som en scen med kulisser för kejsarens uppträdanden. Folkförsamlingar blev snabbt ceremoniella, och medborgarna var ointresserade att ens synas utöva formell makt. I stället var det vid underhållning och religiösa ceremonier – något som

kejsarna investerade tungt i med monumental offentlig arkitektur – vid olika teatrar och kapplöpningsbanor som plebejerna utförde sin politiska roll. Folket förväntade sig där som annars en god och hörsam fader som älskade dem, som syntes offentligt och hörsammande dem i att han var bland dem och som delade deras glädjen och sorger (Wallace-Hadrill 1982; Veyne 1990). Att påstå att föreställningar om reell folklig suveränitet levde vidare under kejsartiden vore felaktigt, men kejsaren behövde folklig legitimitet för att överleva så att inte pretendenter skulle lockas till kupp försök.

För kejsaren innebar de olika gruppernas förväntningar krav på att uttrycka olikartade värden. Han skulle uttrycka *civilitas* (medborgerlighet), *comitas* (socialitet) och *levitas* (lättsamhet), vilka kan förstås som folkliga värden överlappande med den låga stilen från republiken. I friktion med denna fanns en hög stil som gav uttryck åt dygder som *maiestas*, *gravitas* och *dignitas*. Kejsaren hade att balansera dessa värden i relation till både folk och senat mellan vilka ett motsatsförhållande levde kvar. Båda grupper förväntade sig uppmärksamhet och respekt av kejsaren, gärna på den andres bekostnad. Paul Veyne (1990) liknar relationerna vid ett romantiskt triangeldrama. Kejsarna var därmed tvungna att navigera förväntningar på att vara en medborgare bland medborgare och en senator bland senatorer, en slags *primus inter pares* samtidigt som kejsarrollen blev alltmer gudalik. Vi kan förstå att kejsare blev galna då de hade att hantera oförenliga förväntningar samtidigt som de kämpade med att upprätthålla legitimitet under ett ständigt hot att mördas.

Kejsaren blev det tomma kärlet som jämkade ihop det romerska imperiets olika gruppers förväntningar och krav. Fergus Millar (1977) menar att kejsaren är vad kejsaren gör. Och vad är det kejsaren gör? Millar visar att den huvudsakliga kejsarliga aktiviteten är att hantera petitioner från medborgare och samhällen. Med Laclau förstår vi de symboliska dimensionerna av att svara på krav från hög som låg. Ty praktiskt kunde kejsaren inte vara allt för alla i ett rike på 40 miljoner invånare; det signifikanta var att han *syntes* vara det. Det hela illustreras i en anekdot om hur en kvinna begärde något av Hadrianus när han passerade förbi under en resa (Cassius Dio, *Historia Romana* 69.6). Kejsaren svarade att han inte hade tid. ”Var inte kejsare då”, svarade kvinnan. Varpå Hadrianus vände om och lyssnade till hennes förfrågan.

Den romerske kejsaren utförde en balansakt mellan höga och låga uppträdanden. Det hela kan göras mer konkret med översikt av hur de tidiga kejsarna hanterade förväntningar på folkliga, om man så vill, låga, uppträdanden. Augustus briljans bestod i just det att han förmådde att balansera de olika gruppernas förväntningar med bevarat majestät. Roms förste kejsare klädde sig enkelt och levde i ett i sammanhanget anspråkslöst hus vid Palatinen. När hans släktingar dog sörjde han med folket. Han visade engagemang vid spel – en direkt, och sannolikt, medveten kontrast till Caesars förströdda arbetande vid dylika nöjen. Han tackade nej till många

ärebetygelser, en gång fallande på knä, bönfällande inför plebejerna, för att inte bli diktator eller konsul på obestämd tid såsom de önskade. Att tacka nej, att göra en *recusatio*, dolde på ytan autokratin samtidigt som spektaklet som sådant tydliggjorde den – vem annars än en autokrat fick en sådan fråga att tacka nej till?

Augustus' efterträdare Tiberius (14–37 e.Kr) var direkt ökänd för sitt fjärmade och kantiga sätt (Vexselius 2021). Tiberius ogillade spel och syntes sällan offentligt – sista perioden framlevde kejsaren i sin villa på Capri utan att besöka Rom. Den historiska traditionen kontrasterar Tiberius med hans populära och karismatiska brorson Germanicus (den yngre), son till den också folkligt populära Drusus den äldre. (Den yngre) Germanicus betar sig lågt genom att bland annat socialisera och visa känslor med soldater och klä sig i folkdräkt i Alexandria. Efter Germanicus död utbröt omfattande folklig sorg i Rom, samtidigt som Tiberius vägrade att synas, vilket ogillades. Kejsaren ursäktade sig med att det var under hans majestät att visa sorg offentligt.

Som Germanicus' son ärvde Tiberius' efterträdare Gaius Caligula, (37–41 e.Kr) faderns popularitet och var till en början älskad av folket. Aloys Winterling (2011) har visat på hur vi kan begripliggöra Gaius' tidiga "galenskap" i en romersk kontext, som att tvinga senatorer uppträda på arenan och utse en häst till konsul. Det senare var det finaste en ärevördig senator kunde uppnå och agerandet kan ses som en avsiktlig förolämpning av senaten, vilket föll folket, det vill säga stadsplebejerna, i smaken. Agerandet kan jämföras med Caesars utnämningar av konsul. Gaius' anspråk på att vara en gud och hans utfall mot folk gjorde emellertid hans ställning ohållbar. Gaius' efterföljare, morbror Claudius (41–54), kom till makten mycket tack vare att folket i Rom stödde honom vid det kritiska skeendet efter mordet på Gaius. Stadsplebejerna stormade också en gång senaten när det gick rykten om Claudius' död.

Den siste julio-claudiska kejsaren Nero (54–68 e.Kr), var en showman som åtnjöt folklig popularitet. Han uppförde offentliga byggnader, satsade på stora spel, drog sig inte för att förnedra senatseliten. Även efter sin död åtnjöt Nero folklig popularitet, vilket exemplifieras av de "falska Neros" som dök upp, vilket reflekterar fortsatt popularitet (Champlin 2003). Den efterföljande dynastin, den flaviska (69–96), bestående av Vespasianus, Titus och Domitianus, genomförde omfattande investeringar i offentlig underhållningsarkitektur och säd, vilket kan ses som en medveten kontrast till Neros självcentrering. Att ersätta Neros palats, Domus Aurea, med Colosseum på samma plats, är det tydligaste exemplet. Även om Domitianus hade ett minst sagt ansträngt förhållande till senaten så var han populär bland folket och särskilt bland soldaterna – de tre flaviska kejsarna var alla uppskattade generaler (Flower 2006).

Folklighet var även ett drag för senare kejsare; Plinius den äldre lovprisar Trajanus för folklighet i *Panegyricus*. Fronto (*Principia historiae* 16)

framhåller Trajanus efterträdare Hadrianus som den främsta när det gäller folklig popularitet i ett brev författat år 165 e.Kr till kejsar Lucius Verus. I sin visdom hade nämligen Hadrianus investerat i det folk uppskattade: säd och underhållning. Fronto konstaterar att medan spannmålsbrist är en större förlust, innebär undermåliga spel ett större missnöje – endast en del av befolkningen var berättigad till det förra, men det senare uppskattades av alla (Griffin 1991). Lucius Verus själv framstår som folklig festprisse och en motvikt till hans torre medkejsare Marcus Aurelius (Manning 1975). Under 200-talets kriser kom kejsaren dock att skiljas från staden Rom, dess senat och det folk, den befolkning, som representerat det romerska folket under nästan ett årtusende. Den republikanska rekvisitan och fernissan blev allt tunnare och kejsaren alltmer en gudomlig suveränitet. Samtidigt blev militären och andra huvudstäder än Rom kejsarens referenspunkter. Folkets svårgreppbarhet illustreras väl med att det blev befolkningen i Konstantinopel som kom att bli den symboliska referenspunkten för folket efter Konstantin den store (kejsare 306–337 e.Kr.).

Slutsatser

Den romerska staten växte dramatiskt från 700-talet f.Kr. till 100-talet e.Kr., från ett litet samhälle vid ett vadställe i Latium till ett medelhavsimperium med uppemot 40 miljoner invånare. Vad som utgjorde folket kom också att förändras, även om stadsbefolkningen i Rom länge kom att behålla en särställning som dess symboliska representant. Denna ställning försvagades av kriserna under 200-talet e.Kr då kejsaren distanserades successivt från staden Rom. Den närapå ständigt pågående expansionen och integrationen av nya befolkningsgrupper innebar konflikter och omförhandling av makt och status. I dessa processer fanns alltid grupper som var underrepresenterade gentemot maktblocket. Systemet utgjorde en bas för en populistisk diskurs där deras krav länkades så att ett folk kunde artikuleras. Uppdelningen i patricier och plebejer, samt optimater och popularer, döljer mer sammansatta verkligheter där flera heterogena grupper var relevanta men inordnades i tudelningen av konflikterna i den diskursiva ramen som användes för att mobilisera.

Då liksom idag är folket och dess vilja något som inte finns. Det konstrueras och artikuleras. Under republiken kunde eliten forma diskursen genom att leda *contiones* och församlingar där folket reagerade på vad elitaktören framförde. Publiken, som representerade folket, kunde då uttrycka åsikter som ibland gick emot vad arrangören hade planerat, samtidigt som de kunde välja mellan olika alternativ, förutsatt det fanns åsiktsskillnader inom eliten. Graffiti och liknande kommunikation var en mer subversiv yttring och formering av folkliga åsikter. Under republiken förekom vidare upplopp och oroligheter, en ”åsiktstytring” som kejsarna inte tillät och lät slå ner, samtidigt som kommunikationskontexten

mellan folk och maktblocket flyttades från församlingar och *contiones* till underhållningskontexter, såsom spel och cirkusen, där kejsaren mötte publiken som i den kontexten var *populus Romanus*.

Denna essä visar hur olika perspektiv låter sig kombineras, inte minst genom hur populism som diskursiv ram låter sig uttryckas med låga uppträdanden. Här passar teorin den antika världen anmärkningsvärt väl. Den romerska politiska kulturen var påtagligt performativ, samtidigt som romarna såg ett direkt samband mellan utseende och uppförande och politisk orientering i kategorier som väl låter sig förstås som höga och låga sociokulturella och politisk-kulturella dimensioner.

Republiken bröts ner av en fragmentisering mellan olika maktcentra – folkets suveränitet, senatens auktoritet och krigsherrarnas militära maktmedel gick inte att samordna. Med kejsaren får systemet en centralpunkt som är en del av systemet i vilket republikens institutioner lever vidare och förser honom och samhället med status, men också, samtidigt överordnat och utanför det. Först med kejsaren får Rom en ledare, en symbol som förmår att samordna olika gruppers krav och förväntningar, fungerande som *empty signifier*. Givetvis var detta krävande på individnivå och drev mer än en kejsare till vansinne. I detta bevaras förväntningar på folklighet, att agera populistiskt, om än inte populism *per se*. Sålunda kunde en kejsare samtidigt vara i det närmaste en gud och en medborgare som representerar *populus*, vilka är de, eller det, som ytterst äger *res publica*.

Vad kan samtiden lära av en teoretisk tolkning av populism i antikens Rom? För det första att det inte är nödvändigt att begränsa teoritillämpningen om populism till moderna liberala demokratier och representativa system. Förhoppningsvis har essän visat att populism är ett meningsfullt begrepp när analysobjektet har ett visst mått av institutionell och samhällelig komplexitet med heterogena grupper så att ett folk kan konstitueras. En annan insikt är värdet att arbeta med formella modeller, såsom med diskurs och ramar, och samtidigt undvika att betinga populism med för mycket innehåll, så att analyser och diskussioner fastnar i etiketterande och normativa ställningstaganden som inte alltid gagnar diskussioner och förståelse.

Vill vi tackla populismens utmaning i vår samtid hjälper det inte att brännmärka politiska motståndare som oanständiga – detta spelar med i populistens melodi och diskurs, man spelar på populistens planhalva. Det ligger i populistens natur att inte ge mycket för elitens anständighet. Roten till populism står nästan alltid finna i brist på politisk representation, i såväl antikens Rom som idag. Detta ger inte ger populister "rätt" i sig. Men, likväl, för att hantera populism måste frågorna upp på agendan och diskuteras i god tro och hanteras sakpolitiskt. I praktiken innebär det smärtsamma debatter och omförhandlingar om politisk makt och ett medvetet politiserande av frågor som rymmer svåra mål- och intressekonflikter – oavsett om det gäller migration

eller av EU påtvingade ekonomiska svångremmar i en samtida europeisk kontext, eller landägande och folklig representation i antikens Rom. Hanteras inte problem sakpolitiskt, riskerar den politiska kulturens normsystem att erodera tillsammans med det politiska samtalet mer generellt.

Bibliografi

- Arena, Valentina, 2012. *Libertas and the practice of politics in the late Roman Republic*. Cambridge: CUP.
- Aslanidis, Paris, 2016. "Is populism an ideology? A refutation and a new perspective", *Political Studies* 64(1), s. 88–104.
- Aslanidis, Paris, 2018. "Populism as a collective action master frame for transnational mobilization", *Sociological Forum* 33, s. 443–464.
- Astin, A. E., 1967. *Scipio Aemilianus*. Oxford: Clarendon.
- Bourdieu, Pierre, 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: CUP.
- Bourdieu, Pierre, 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Brunt, Peter, A., 1988. *The fall of the Roman Republic and related essays*. Oxford: Clarendon.
- Canovan, Margaret, 1981. *Populism*. New York: Harcourt.
- Carandini, Andrea, 2011. *Rome: day one*. Princeton: Princeton University Press.
- Champlin, Edward, 2003. *Nero*. Cambridge, Mass.: Belknap.
- Corbeill, Anthony, 2004. *Nature embodied: gesture in ancient Rome*. Princeton: Princeton University Press.
- Cornell, Tim, 1995. *The beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000–264 BC)*. London: Routledge.
- de la Torre, Carlos, 2010. *Populist seduction in Latin America*. Athens, Ohio: Ohio University Press.
- de la Torre, Carlos, 2017. "Populism in Latin America", s. 195–213 i Rovira Kaltwasser, Cristóbal et al. (red.), *The Oxford handbook of populism*. Oxford: OUP.
- Elias, Norbert, 2012. *On the process of civilisation: sociogenetic and psychogenetic investigations*. [New] rev. ed. Dublin: University College Dublin Press.
- Finchelstein, Federico, 2019. *From fascism to populism in history*. Oakland: University of California Press.
- Flaig, Egon, 1992. *Den Kaiser herausfordern: die Usurpation im Römischen Reich*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Flaig, Egon, 2003. *Ritualisierte Politik. Zeichen, Gesten und Herrschaft im Alten Rom*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Flower, Harriet I., 2004. "Spectacle and political culture in the Roman Republic", s. 322–343 i Flower, Harriet I. (red.), *Cambridge companion to the Roman Republic*. Cambridge: CUP.
- Flower, Harriet I., 2006. *The art of forgetting: disgrace & oblivion in Roman political culture*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Forsythe, Gary, 2005. *A critical history of early Rome: from prehistory to the first Punic War*. Berkeley: University of California Press.

- Freeden, Michael, 2003. *Ideology: a very short introduction*. Oxford: OUP.
- Freeden, Michael, 2017. "After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology", *Journal of Political Ideologies* 22(1), s. 1–11.
- Gibson, Alisdair A. (red.), 2013. *The Julio-Claudian succession. Reality and perception of the "Augustan model"*. Leiden: Brill.
- Glinster, Fay, 2006. "Kingship and tyranny in archaic Rome", s. 17–32 i Lewis, Sian (red.), *Ancient Tyranny*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Goffman, Erving, 1974. *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Griffin, Miriam, 1991. "Urbs Roma, plebs and princeps", s. 19–46 i Alexander, Loveday (red.), *Images of empire*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Gruen, Erich S., 1974. *The last generation of the Roman Republic*. Berkeley: University of California Press.
- Hicks, John D., 1933. *The populist revolt: a history of the farmers' Alliance and the People's Party*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hofstadter, Richard, 1955. *The age of reform: from Bryan to FDR*. New York: Alfred A. Knopf.
- Hofstadter, Richard, 1963. *Anti-intellectualism in American life*. New York: Alfred A. Knopf.
- Hofstadter, Richard, 1965. *The paranoid style in American politics and other essays*. New York: HUP.
- Hölkeskamp, Karl-Joachim, 2010. *Reconstructing the Roman Republic. An ancient political culture and modern research*. Princeton: Princeton University Press.
- Hölkeskamp, Karl-Joachim, 2017. *Libera res publica: die politische Kultur des antiken Rom – Positionen und Perspektiven*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Hölkeskamp, Karl-Joachim, 2020. *Roman Republican reflections. Studies in politics, power, and pageantry*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Ionescu, Ghita & Gellner, Ernest (red.), 1969. *Populism: its meanings and national characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Irvine, William D., 1989. *The Boulanger affair reconsidered: royalism, Boulangism, and the origins of the radical right in France*. New York: OUP.
- Kazin, Michael, 1995. *The populist persuasion. An American history*. New York: Basic Books.
- Konrad, Cristoph F., 2006. "From the Gracchi to the first civil war (133–70)", s. 167–189 i Rosenstein, Nathan & Morstein-Marx, Robert (red.), *Companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell.
- Laclau, Ernesto, 1977. *Politics and ideology in Marxist theory: capitalism, fascism, populism*. London: NLB.
- Laclau, Ernesto, 2005. *On populist reason*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 1985. *Hegemony & socialist strategy*. London: Verso.
- Leigh, Matthew, 1995. "Wounding and popular rhetoric at Rome", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 40, s. 195–215.
- Lewis, Sian (red.), 2006. *Greek tyranny*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lintott, Andrew, 2009. "The assassination", s. 72–81 i Griffin, Miriam (red.), *A companion to Julius Caesar*. Oxford: Blackwell.

- Manning, C. E., 1975. "Acting and Nero's conception of the Principate", *Greece and Rome* 22, s. 164–175.
- Meier, Christian, 1966. *Res publica amissa: eine Studie zur Verfassung und Geschichte der späten römischen Republik*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Meier, Christian, 1995. *Caesar*. London: HarperCollins.
- Millar, Fergus, 1977. *The emperor in the Roman world (31 BC – AD 337)*. London: Duckwort.
- Millar, Fergus, 1998. *The Crowd in Rome in the Late Republic*. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Moffitt, Benjamin, 2016. *The global rise of populism: performance, political style, and representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Morstein-Marx, Robert, 2004. *Mass oratory and political power in the Late Roman Republic*. Cambridge: CUP.
- Morstein-Marx, Robert, 2012. "Political graffiti in the Late Roman Republic: Hidden transcripts and common knowledge", s. 191–217 i Kuhn, Cristina (red.), *Politische Kommunikation und öffentliche Meinung in der antiken Welt*. Stuttgart: Steiner Verlag.
- Morstein-Marx, Robert, 2013. "'Cultural hegemony' and the communicative power of the Roman elite", s. 29–47 i Steel, Catherine & van der Blom, Henriette (red.), *Community and communication. Oratory and politics in Republican Rome*. Oxford: OUP.
- Morstein-Marx, Robert, 2021. *Julius Caesar and the Roman people*. Cambridge: CUP.
- Morstein-Marx, Robert & Rosenstein, Nathan, 2006. "The transformation of the Republic", s. 625–637 i Morstein-Marx, Robert, & Rosenstein, Nathan (red.), *A Companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell.
- Mudde, Cas, 2004. "The populist zeitgeist", *Government and Opposition* 39 (4), s. 542–563.
- Mudde, Cas & Rovira Kaltwasser, Cristóbal, 2017. *Populism: a very short introduction*. Oxford: OUP.
- Müller, Jan-Werner, 2016. *What is populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ostiguy, Pierre, 2009. "The high-low divide: rethinking populism and anti-populism", Paper, Committee on Concepts and Methods Working Papers, IPSA 35.
- Ostiguy, Pierre, 2017. "Populism: a socio-cultural approach", s. 73–97 i Rovira Kaltwasser, Cristóbal et al. (red.), *The Oxford handbook of populism*. Oxford: OUP.
- Ostiguy, Pierre et al. (red.), 2021. *Populism in global perspective a performative and discursive approach*. New York: Routledge.
- Pina Polo, Francisco, 1996. *Contra Arma Verbis. Der Redner vor dem Volk in der späteren römischen Republik*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Raaflaub, Kurt A. (red.), 2005. *Social struggles in archaic Rome: new perspectives on the conflict of the orders*. 2. ed. Oxford: Blackwell.
- Roberts, Kenneth, 1995. "Neoliberalism and the transformation of populism in Latin America: the Peruvian case", *World Politics* 48, s. 82–116.
- Roberts, Kenneth, 2006. "Populism, political conflict, and grass-roots organization in Latin America", *Comparative Politics* 38(2), s. 127–148.
- Rooduijn, Matthijs et. al., 2014. "A populist Zeitgeist? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe", *Party Politics* 20(4), s. 563–575.

- Rosenblitt, J. Allison, 2016. "Hostile politics: Sallust and the rhetoric of popular champions in the late Republic", *American Journal of Philology* 137(4), s. 655–688.
- Scullard, H. H., 1970. *Scipio Africanus: Soldier and Politician*. Ithaca: Cornell University Press.
- Smith, C., 2006. "Adfectatio regni in the Roman Republic", s. 49–60 i Lewis, Sian (red.), *Ancient Tyranny*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tatum, Jeffrey W., 1999. *The patrician tribune: Publius Clodius Pulcher* Chapel Hill: UNC Press Books.
- Terrenato, Nicola, 2019. *The early Roman expansion into Italy. Elite negotiation and family agendas*. Cambridge: CUP.
- Urbinati, Nadia, 2019. *Me the people: how populism transforms democracy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Vekselius, Johan, 2018. *Weeping for the RES PUBLICA. Tears in Roman political culture*. Lund: Lund University Press.
- Vekselius, Johan, 2021. "Tiberius and Tears: grief and genre", s. 225–261 i Damtoft Poulsen, Aske & Jönsson, Arne (red.), *Usages of the past in Roman historiography*. Leiden: Brill.
- Veyne, Paul, 1990. *Bread and circuses: historical sociology and political pluralism*. London: Allen Lane.
- Veyne, Paul, 2003. "What Was a Roman emperor? Emperor, therefore a god", *Diogenes* 50(3), s. 3–21.
- Wallace-Hadrill, Andrew, 1982. "Civilis princeps: Between citizen and king", *Journal of Roman Studies* 72, s. 32–48.
- Weinstock, Stefan, 1971. *Divus Julius*. Oxford: Clarendon.
- Weyland, Kurt, 2001. "Clarifying a contested concept: populism in the study of Latin American politics", *Comparative Politics* 34(1), s. 1–22.
- Weyland, Kurt, 2017. "Populism: a political-strategic approach", s. 48–72 i Rovira Kaltwasser, Cristóbal et al. (red.), *The Oxford handbook of populism*. Oxford: OUP.
- Winterling, Aloys, 2009. *Politics and society in imperial Rome*. Oxford: Blackwell.
- Winterling, Aloys, 2011. *Caligula: a biography*. Berkeley: University of California Press.
- Wiseman, Timothy Peter, 2008. *Unwritten Rome*. Exeter: University of Exeter Press.
- Wiseman, Timothy Peter, 2009. *Remembering the Roman people: essays on late-Republican politics and literature*. Oxford: OUP.
- Yavetz, Zvi, 1969. *Plebs and princeps*. Oxford: Clarendon.